

mateixos llocs, i affluent del *Cea* (< CĒGIA pre-romà indoeur., veg. *SITJA*): segons Vignau, en fonts més modernes (no sé si encara ara) és *Toya*, ço que en fonètica lleonesa no pot correspondre a un cast. *tolla* amb -LL- (el *DACEsp.* porta un cast. *tolla* «tremedal encharcado por las aguas subterráneas», però no sabem de quan ni d'on) sinó únicament a -LI-, cat. ant. -yl-. Per tant aniria amb aquell grupet de *toy(l)* que hem trobat cap al Berguedà. Fins avui és conegut *Tollo*, poble de la prov. de Santander («en terreno lleno de valles y arroyuelos», Madoz), anomenat *Tolio* en doc. de 1052 (Vignau, n.º 951).

Tot això, doncs, lleonès. I avui el mot sobreviu com a apehàtiu, tant a Aragó, com a l'extrem NO. del domini castellà-arag.: *tollo* «charco formado por el agua de lluvia» [*DACEsp.* 1914 o 1925], salm. *tollo* «barro» i *tolloso* «fangoso», Sanàbria *tollo* «lodo» (Krüger, *Dial. d. S. Ciprián*, s. v.), Miranda do Doiro *tolbo* «lodo» (Leite de V., *Philol. Mir.* II, 29), Bierzo *tollo* «barro o lodo» (GaRey), Astorga *tollo* «masa semifluida o lodazal que se forma en los caminos con el polvo o las lluvias» (Garrote). És, doncs, l'evidència mateixa que el cast. *atollar*, *atolladero*, i el port. *atolar*, *toleiro* etc. deriven d'aquí, i que tot plegat va amb el cat. *toll*.

Segons el català podem dubtar si pertot la base és amb -LL-, com ho fa creure el cast.-port. *atolar* i la majoria de les formes catalanes, o si hi hagué també una variant formativa amb -LI-: podríem eliminar aquesta complicació minoritària en català admetent que localment hi va haver contaminació de *DOLL*, parònim i para-sinònim, que tenia -yl-. Ja hem vist, però, uns casos antics de -LI- en lleonès. I n'hi ha més: burgales i palentino *tojo* «lugar manso y profundo de un río, cadozo», amb *r* repercussiva gall. *trolbo* «barrizal, bache delante de una casa» [a. 1850, *RLus.* VII, 218], i alguns altres de sentit menys semblant al de 'toll', però no massa allunyat i que pot orientar etimològicament, car ens duu cap a la idea de 'clot, forat' en general.

Lleonès *tuyo* «hoyo» a la vall de Sajambre (on la metafonia -q-u > -ú-o i LI > y són normals) (Fz. Gonzz., *Oseja de Saj.*, p. 365, que dona cita de *tuyo* i *tojo* en altres parlars lleonesos), astur. or. *toyu* (on -y- també suposa -LI-) «agujero, a modo de ánima, que tiene el cañón de algunas llaves de cerradura» (Vigon). En fi encara n'hi hauria més si hi afegíem (a base de la idea de 'rovina, alluvió') el port. *entulbo* «escorbros, ripio», que ha passat a Canàries *entullo* «broza, cascajo» (*BRAE* VII, 335), i que a Galícia tenim documentat des de princ. S. XIV, en la *Crónica Troiana*: «começaron logo a sacar moytas pedras et moyto *entullo*» (I, 109.5), si bé avui s'ha alterat en *ventullo* «broza y cascotería que se saca de los edificios» (a Samos: Sarm., o. c., 140rº) per contaminació d'un altre mot (*borullo* 'brossa'=cast. ORUJO, *DCEC*, o *broza* etc.). Sembla, doncs, que hi hagué realment un duplicat derivat en -LIU.

En conclusió resulta clar que aquí tenim un mot molt antic del tipus *toll/tollo/tóio* que s'havia estès

per tota la Península: gall.-port., lleon., cast., arag., mossàrab i, més resistent que enlloc, en català: àrea d'un ample edifici arruïnats en part, Espanya endins, fora dels derivats, però pertot amb importants pilars enderrocats, testimonis esparsos d'una existència prèvia.

En contrast brusc amb això, l'àrea del mot cessa amb els Pirineus. Fou antiga aqueixa interrupció? Antiga probablement i fins i tot sembla que era abrupta: àrea densa fins a les valls d'Àneu i de Boí; però ja a penes res a la V. d'Aran: hi ha encara *túll* a l'alta vall (Pujolo) i el femení *túlla* arriba fins al sector central (desconegut ja a Lairissa i Baix Aran, de Vila en avall), 1926-9; és sempre un toll o tolla en el riu, més gran que *bása* i menys que *gúrqa*. Un brot isolat de *dúll* en un poble en les Landes (en el mapa «mare», St. M. de Hinx, *ALGc.* III, 782, ve de *DOLIUM*, *DOLL*). Notem que la *l* aranesa, si no és que hi reaparegui la local variant rípollesa *toyl*, denotaria manlleu del català.

En efecte tampoc hi ha res en el gascó i llenguadocià pirinencs, passat que fos alguna rara memòria toponímica, que hauria de ser de la variant amplificada en -LI-: *Touille* poble amb municipi, en el baix Coserans (entre St. Giron i Salies, vora l'abundós riu Salat, i ja força més lluny *Latouille-Lentillac*, poble del Carcí, en el districte de Figeac; car els mots esparsos que cita Sainéan (*Sources Ind.* I, 161; II, 140) hi coincideixen ben poc i deuen anar tots amb el tipus francès *TUDICULARE*, a separar del nostre mot. Sí que impressiona la coincidència perfecta amb un mot dial. italià: *Servigliano tullu* 'grumoll', i 'part de la carxofa': com sigui que va amb el verb *ntollà* (pres. -*óllo*) 'esquitxar' («grumolo, girello di carciofo ecc.»), «impillaccherare», *ARom.* XIII, 270, 261); però no conec altra cosa semblant fora de les Marques, i aquest allunyament i escassetat indueixen a creure en una semblança casual; passat que es tractés d'una altra espurna cèltica disparada al lluny, i mig extingida.

Car en cèltic sí que trobem una base clara i ferma. Per poc cas que fem del matís de 'clot', que tan sovint hem vist repetir-se. Hem vist que, a cada pas, és per aquest matís que el *toll* es diferencia del *gorg* o *gorga*, que en molts punts són *sot* i *clot* els que el reemplaçen (ultra el fet general de Torrent i d'Alcúdia, hi ha el *Clot del Barranc* a Castelló de les Gerres, el *Clot del Murrió* i el de les *Burres* a Antella, tolls del riu); que el cast. dial. *tollo* és «hoyo en que se ocultan los cazadores»; en lleonès *tuyo* «hoyo» en general, a Astúries el forat de la clau; *CostManc.* informa que *tolla* «al peu del Montserrat és un altre nom de la balma» (II, § 434).

Doncs bé, *TÜLLO*- és el nom del 'forat' en tot el cèltic: ky. *tull* m. «foramen» (i com a adj. 'foradat'), bretó *toull* m. «trou»; en irl. antic i mod. *toll* com a adj. és 'buit de dins', i com a substantiu neutre 'clot' i 'forat'. Que en cèltic es tracta d'un mot proto-cèltic i heretat de l'indoeuropeu hi estan d'acord tots els especialistes (Pok., *IEW*, 1032; Walde-P. II, 615; Stokes-Bezz., 134), encara que, en part, vacillin o discrepin en el detall etimològic.